

Անշանակ բան չէ, երբ յոյն թարգմանութեան մէջ՝ *ի կարգաւք*։ *Ὁ ὄρχιστος, εἰσπορευόμενος ἐν τῷ αὐτοῦ παλατίῳ πάντοτε, δ' αὐλοῦμενος ἔβδωσεν*։ (Արքեպիսկոպոս, որ մասներ միշտ *ի պալատս նորա, որ կոչէր Եւսերիս*) Սակայն Ագաթանգեղոս միտքն այս չէ՝ վասն զի անոր նպատակը չէ բռնել թէ Եւսերիս² միշտ արքունական պալատը կը մտնէր, այլ թէ զրուս եղիպիոս էր։ Անոր չամար չոյ բնագրին մէջ այս խօսքն է։ «*Հայրապետն մեծ արքեպիսկոպոսն աշխարհաւոր Բրաւ*։ Յայտնի է որ թարգմանիչը սխալ չամարացած է աշխարհաւոր Բրաւն (==արքեպիսկ) ասով իշխելն, եւ մօտ բառին զգուծեամբն ստեղծած է *εἰσπορευόμενος* թարգմանութիւնը։

Տեսանք որ յոյն թարգմանիչը մեծ ճարտարութեամբ հայերէն անուամբ անգամ թարգմանած է։ Ասիական ի հարկէ ամեն տեղ կարելի չէր։ Արնային գտնուիլ շատ մ'անուամբ եւ ազգային տիպոսք եւ նմանք, որոնց համապատասխանող յունական յորդորմունք, զժողովրդ կը գտնէի, եւ կը արտփայրէ թարգմանիչը կամայ թէ ակամայ աննշմել ոմանք ընդունիլ իւր թարգմանութեան մէջ։ Բնական է որ նաեւ անմոտադրութեամբ ալ այսպիսի բառեր սարգէին այն թարգմանութեան մէջ։ Գէթ ստացի է որ յոյն թարգմանութեան մէջ ցանցաւ չեն այսպիսի խօսքեր, որոնց մէջ թարգմանիչն հոյ Բաբելն Բաբել դարձեալ օրինակելով գոհ եղած է, որով իւր աղբիւրը՝ յորով թարգմանած է անժխտելի եղանակաւ կը ջուցուի։ Գնենք ասոնց մէկ քանին, որոնք ասուել նշանաւոր կ'երեւան։

Նշանակութիւնն ըստ բառակցի յայտնի է. Սփեր. մեկ. զաւ. 2. (Հոմ. Բ. էջ 558) կը կարգաւք։ «*զ'սիս ամոն ասնէլն*։ ուր յոյն «*եւսերիս*» է, որմ կ'արժուած է յեւ տիգրեանէն մասնեացաւ մէջ յիշուած քառասունութ տարւոյ։ Աստուծոյ մէջ (ձեւ. 22) կը կարգաւք Սփեր ուրախ Բաբելն ասնէլն, այսինքն քաղաքի, բարեկեցի, ինչպէս կ'ընտանիք ինքն համեմատելով յունական, որ կ'ընէ. Καθότι εὐφραρισμένη εὐχεστέον ποιεῖ, πῶς αὐτῆς πνευματικὴν κατανάλωσιν ἔχει, Animus gaudens aetatem floridam facit։ Սերապետ նաեւ կ'արժուած իրաւունքի ճշդիւ նման է հերմանի բառը, որուն «բարեհայր» նշանակելն անարարագիւր է Մանդակեաց (Բ. Մի. Ժ. 16) մէջ խօսքն ուր կը կարգաւք։ Երայց զանի հարմար Սփերայ տեսնենք յայտնի քաղաքի չամարն։ Սփեր անգրիք մէջ փոխառնակ հերման բառն կը գտնենք Սփերայի մակնուորն *Բաբել*։ «*պարսկ. Nuni bi tā katā tōn Ḫēpatōra 'Avī-oyor, yōn dē tōn dāpōdōn yēnōmān dhlōssōmen*։ Հոս ասրեան Սփերայի Էկատոր — Եւստատի անունը թարգմանուած է հերման, իսկ Եւստատի կը նշանակէ «բարեհայր»։ Դպն նշանակութիւնն ունի անուշադ Ագաթանգեղոս արշիլ խօսքը (20, 19) «*զ'սիս հերման քաղաքի մեծն Տրապիսոյ*։ Երազմանն ուրեմ Բաբել-Երազման մեկն զից զերպարէն է։

¹ PL. § 165, p. 83, 6։ Նայ Սփեր. 651, 26—652, 2։
² Համեմատեալն է որ նախորդաւոր Եւսերիս էր Այսան անգրեան մէջ, եւ ոչ Սիգրեանորն, ինչպէս ունի 1863ին տպագրելը։ Եւսանան օրինակն էր համեմատելին Փարիզեան օրինակն մը որ մասնեացաւ ընտիր օրինակէ։

Ագաթանգեղոս մէջ կը կարգաւք՝ թէ «*Հրամայեց կատարել անդ ամ յամէ ի տեղեւոր՝ Ժողովիլ ամենեցուն ի յիշատակ սրբոցն, որ օր եւ թիւն էր Սփեր ամոն*»։ Աճատարի հայկական ամոն տեանն մը. յոյն թարգմանիչը պատշաճ կը տեսնէ չիփիսիլ իւր բնագրին այս անունը, այլ կ'ընդունի իւր թարգմանութեան մէջ այդ «*Սահմ*», բառը բնականապէս յաւելրով անիփրան պէս մեկնութիւն մը յոյն յամեաց համար օտար բառին. եւ այսպէս՝ կը թարգմանէ հետեւեալ եղանակաւ. Προσέταξεν ἐπιτελεῖσαι κατ' ἑτος ἐν τῷ τόπῳ ἕκελευθ τῆντων μαρτύρων μνημὴν ἐβδόμῃ τοῦ μηνὸς Σεαοῦ κατὰ χρόνον λεγομένου, κατὰ δὲ Ῥωμαίους Ὀκτωβρίῳ. (Ագաթեաց կատարել ամ ըստ ամէ յայնմ տեղեւոր զիշտապա մարտիրոսացն յեւթներորդամ ամոն Սահմ [= Սահմ³] ըտ Բաբելն, իսկ ըստ Հռոմոցն Ափսղորեայ)։ Հոս թարգմանիչն իւր բնագիրը կը յայտնէ ոչ ընդ այնու որ Սփեր բառն օրինական է, այլ եւ այնու, որ կը յաւելու յայնանպէս՝ թէ այս Սահմ բառն է ըստ Բաբելն ու իւր իւրեքն⁴։ Եւր թարգմանիչն ինքնին կը ջուցնէ իւր բնագիրը, ո՞վ կ'ընայ այնուհետեւ ժխտել այսպիսի իրողութիւն մը։

Դարձեալ մեծ նշանակութիւն ունի մեր խնդրին համար այն նկատմամբ Ագաթանգեղոսի 650—651 չերեւուն մէջ զրուած նախարարաց ջուցակը, որ թէեւ բաւական խանգարեալ է յոյն թարգմանութեան մէջ, սակայն եւ այնպէս մեզի բաւական ապացոյց է մտապարարէ. ասոր զի բնագրէն թարգմանուած ըլլալուն, Վասն զի յոյն թարգմանիչը ճշդիւ այս տեղ հայերէն բազմաթիւ բառեր եւ իշխանաց եւ նախարարաց հայկական տիպոսներ իւր թարգմանութեան մէջ ընծած է։ Հայոցն «*զ'սիս քաղաքի Սփերն*» կը գտնենք թարգմանուած յունին մէջ τὸν στέφον-

¹ Ագաթ. 611, 8—6. PL. § 142, p. 78, 94—96.

² Յայն հայոցն 4 դրը չերեւում ճշդիւ նշանակել, գոհ եղած է Սահմ փոխելով. որմ մերժաւոր մեւ չէր կրնար գտնել։ Այսպիսի կը անտեսու որք տեղիք ալ, ուր պէտք կ'ըլլայ հայկական ինչ ինչ անուններ յաւելան զերբով նշանակել եւ որքն այն զերբով ճշդիւ չէին կրնար նշանակել։ Այսպէս «Աջաց» քաղաքն էր զանեղ «Աստուր» քաղաքն թարգմանուած։ Երեւոնեաց — Αγορογοιτων, Բազարախ — Βαγαριζ, Երազման — Σουδαίον, Կարդուր — Καλαρόν, Էրեք — Ξίβανον, Մանդարք — Μανταρ, Հաճադիսիս — Σααταϊων, Վաճաճեան — Οδανθίος (որ գրեթէ անանապիղ եղած է), Աւտոս — Αὐτάδος, եւ փրկաւ «*Հեր քառասուն*» թարգմանելով կը տեսնենք *Χεράς τῆς πατρίδος, որ նշանաւոր է արմ.* «*Հեր*» — *Հ* քառասուն է։

³ Սփեր անգրեան «*ս*» առ ինքն յանգած է թարգմանիչն հոյ ամոն անուն մ'օրինակելով. արայց չէ ուզան. Ագաթանգեղոս (163, 16) կը գրէ «*Ի*» քառն եւ ի մէջ ամոն այն հոմէ կատարեցաւ. սուրբն Հաբիթիւն։ յոյն թարգմանիչն հոմ տօն միտոս Σεπτεμβρίῳ թարգմանելով գոհ եղած է։

τα εὐνοβασίλειά ἄρχοντα, Ἀσπὲτ λέγόμενον (ᾧδ-
κωὶν) որ թագ հնէր թագաւորին, որ Ասպետ
[= Ἀσπὲτ] անուանաւ) Ուստի Հայերէն ան-
պէս բառն օրինակուած է երկու տեղ¹:

Երկու անգամ² էր Հանդիպէր Հայ բնա-
գրին մէջ « զհշխանն Մարգարէութեան », անուա-
նակուած թեան, եւ երկու անգամ³ ալ թարգմա-
նիւի Հայերէն բառը գործածելով էր թարգմանե-
տն ἄρχοντα Μαλχασιτών եւ ἄρχων ὁ τοῦ Μαλ-
χασιτών⁴: — Նշուիւն « զհշխանն Ապակապե-
տութեան⁵ », էր գտնենէր թարգմանուած տն ἄρ-
χοντα Σπασκαπετών. « արաբագործութեան » բառն
յուշին մէջ մտնուած:

Այս ամենայն տեսնելէ ետեւ՝ զարմանք
չէ նաեւ այնիսի խառնուրդ գտնել, որոնց մէջ
Հայերէն անուանք անփոփոխ էր գրուին յոյն
թարգմանութեան մէջ, անանց միտ դնելու որ
Յոյնք նոյն անուան Համակապաստանովը ուրիշ մը
էր գործածեն: Վաւարիք, քանի մ'օրինակ: Ագա-
թանգեղոս ճօնութեամբ կրնկարագրէ⁶ թէ ինչ-
պէս « Գեան Երեւոյ յարուցեալ գայր գարիւ եւ
գարիւ, արանհայ, ջրակուտալ, ձիւնաստղ, ձիւ-
նախորդիւր բարձրութեամբն յաւառս իւրոյ պղտո-
րութեանն »: Եղիւր պարզմտութեամբ թարգ-
մանած է. « ὁ γὺρ ποταμὸς Ἐρασὺς πλημμυρῶν
μέχρι τῆς κρηπίδος ἔρρεεν κτλ⁷ ». Ուրեմն թարգ-
մանիւր մտած է որ Երեւոյ Հայկական Տնտեսն
է, իսկ Եղիւր՝ Ἀράξος իջնական այս գետը, եւ
փայտեւ Հայ անուրը մտած է իւր գրոց մէջ
« Ἐρασὺς ἔκκλιν: Բայց ինչ. գուր տեղ α' մ'աւ-
ելցուցած է թարգմանիւն այս անուան: Գուցէ
այն պատճառով, որ Ἐράδω վերջաւորութիւնը
խախտուր գար յոյն լինելիցողաց: — Միտ դնե-
լու է որ « գարիւ եւ գարիւ », աստիճիւնը շատ
ճշդիւ թարգմանած է յոյնք⁸:

Միտ չէ գրած թարգմանիւրը նոյնպէս՝ որ
Մարտի Հայկական անուն է եւ անանոյն Թուրքաց.
եւ սակայն Ագաթանգեղայ⁹ « չանապարհ կա-
լեալ է վեր ի բարձր լեւան Մարտ » խառն թարգ-
մանած է պարզմտութեամբ. προσελθὼν ὁ βασι-
λεὺς ... εἰς ὕψηλότητα καὶ μέγα ὄρος, Μασσις
λεγόμενον. Այսպիսի են ի մէջ այլք Ναπὰς =
Նապոս¹⁰, փոխանակ ըստ Եղեղաց Ուփանց. Են-
դեպ գաւառ¹¹ էր տեսնենէր թարգմանուած εἰς
τὴν Ἑκκελίσθηνην λεγομένην πατρίδα. Եղիւր
« Ἐκκελίσθηνην չեն կուէր զիկեղեաց, այլ Ἀκί-
սθηνη¹² »:

Ագաթանգեղայ խառն¹³ թէ « Միւն, եւ առ-
աշխարհաւ խառնուած, թարգմանուած է մէջք
էդջ Խաւոս. Χάλτων. եւ սակայն Χάλτων խառնու-
մառական թարգմանութիւնն է. Եղիւր այս գաւ-
առը սովորաբար Χάλινθες էր կոչեն¹⁴: Այսպիսի
են Մասախոստը (= Մարաքս) եւ նոյն իսկ
Թորգոմ, որ Հայկական ձենն է, ըստ որում յու-
նական Եօթնանասից թարգմանութիւնը Թորգամά
կ'աւանդէ¹⁵:

Նշանաւոր են այն անուանք, որոնց մէջ
Հայկական վերջաւորութիւնը անգամ պահաւած
են ի թարգմանութեան եւ որոնք յոյն ական-
ջաց խորթ են: Այսպիսի են Ἀτραπατακάν =

ձեռք ոչ իրաւ տալը. Գուր էր նշանակէ բարձրանալով,
գտն է իւրեք բայտի մէջ (թէ եւ իւրեք ժամ) զգույն
ուստի եւ Գարիւ. եւ Գարիւ, ինչպէս նշանակէ « Գարիւ »
Գարիւ միւնէ ցարէ բարձրացած էր Հուրեւ որ « արգիտե-
տեղիւ »: Բաւական է հոս յիշել Գարիւ Եղեղաց քաղ.
(Գ. 15) մէջ խոսքը՝ որ պնդու էր իւր. Ագաթանգեղայ խո-
սքի հետ կը Համաձայն, որ կարծենք Ագաթանգեղայ հոս Ե.
Գրոց այս խոսքին նման է: Եղեղաց քաղ թարգմանու-
թեան մէջ էր կարգուած. « Երբեք անն լիցաւ զայր գարիւ
եւ Գարիւ. որպէս յաւառս հնոց ցործուց », հոս յոյն բնա-
գիրն, ունի ὁ δὲ Ἰορδάνης ἐκπληροῦτο καὶ ὅλην τὴν κρη-
πίδα αὐτοῦ κτλ. (Իսկ Երբեք անն լիցաւ էր Գարիւ. Գարիւ
անն լիցաւ եւ իւր. Ագաթանգեղայ աւել բացատրելով. Jordānis
autem ripas alvei cui tempore messis impleverat. Գարիւ
« Գարիւ եւ Գարիւ », վեր վեր գտնուած. ինչպէս նշանակէ:

¹ Ագաթ. 650, 21. PL. 164. p. 83, 95. եւ Գար-
եղաց. էր 596, 25. PL. 135. p. 86. Հոս Հայն է « Կորդոց
Էրեղան թագաւոր » իջնական արտաբերութիւնը, այս
տեղ ալ յղեղ նոյնպէս Հայերէն բառը կը գործածէ: Ըն-
տառն արժան է ու ձայնաւ ձայնաւ չուն անօրինակ
թուով, ὁ λέγόμενος Ἀσπίτων. Միտ դնելու է որ հոս
« ասպետութեան », — Ἀσπίτων անուն է, որով անօրին-
ակ — օտ է ըստ թարգմանիւն իրականագէտ օրոշած է
թարգմանիւն յոյնք:

² Ագաթ. էր 597, 19. PL. 135. p. 69, 53. եւ
Ագաթ. 650, 25. PL. 164. p. 83, 96.

³ Լուրստ իրաւագիր էր իւր նշանակումը այս բառին
թէ սեմական ինքնագրութիւնը ունի:

⁴ Ագաթ. 650, 1. PL. 164. p. 83, 98: Այս բառը
« արաբ » եւ յիշու բառերէր բացատրեալ է: Ըստ Լուրստի
պատմի է — ձեւն է Եղիւր բնագրին մէջ փոխանակ Σπασ-
καπετώνից էր Գարիւ Πασκαπετών, ուստի սխալն — Գարիւ
Գարիւ ինչպէս է ըստ այլ ձայն — ու լին, 53.

⁵ Ագաթ. 650, 5. PL. 164. p. 11, 53.

⁶ Ագաթ. « Ձի գեան Երեւոյ յարգեալ միւնէ
քան Հուրեւ »:

⁷ Մեր արդի բառարոցը մէջ « Գարիւ » եւ Գարիւ-
տաութեան « Գարիւ » նշանակ. թիւնք էր արուի: Կար-

¹ Ագաթ. 650, 21. PL. 164. p. 83, 95. եւ Գար-
եղաց. էր 596, 25. PL. 135. p. 86. Հոս Հայն է « Կորդոց
Էրեղան թագաւոր » իջնական արտաբերութիւնը, այս
տեղ ալ յղեղ նոյնպէս Հայերէն բառը կը գործածէ: Ըն-
տառն արժան է ու ձայնաւ ձայնաւ չուն անօրինակ
թուով, ὁ λέγόμενος Ἀσπίτων. Միտ դնելու է որ հոս
« ասպետութեան », — Ἀσπίτων անուն է, որով անօրին-
ակ — օտ է ըստ թարգմանիւն իրականագէտ օրոշած է
թարգմանիւն յոյնք:

² Ագաթ. էր 597, 19. PL. 135. p. 69, 53. եւ
Ագաթ. 650, 25. PL. 164. p. 83, 96.

³ Լուրստ իրաւագիր էր իւր նշանակումը այս բառին
թէ սեմական ինքնագրութիւնը ունի:

⁴ Ագաթ. 650, 1. PL. 164. p. 83, 98: Այս բառը
« արաբ » եւ յիշու բառերէր բացատրեալ է: Ըստ Լուրստի
պատմի է — ձեւն է Եղիւր բնագրին մէջ փոխանակ Σπασ-
καπετώνից էր Գարիւ Πασκαπετών, ուստի սխալն — Գարիւ
Գարիւ ինչպէս է ըստ այլ ձայն — ու լին, 53.

⁵ Ագաթ. 650, 5. PL. 164. p. 11, 53.

⁶ Ագաթ. « Ձի գեան Երեւոյ յարգեալ միւնէ
քան Հուրեւ »:

⁷ Մեր արդի բառարոցը մէջ « Գարիւ » եւ Գարիւ-
տաութեան « Գարիւ » նշանակ. թիւնք էր արուի: Կար-

